อนุสสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

พระสาลียากรพิพัฒน์

(เฉลิม บุญ - หลง)

ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม

๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕

อนุสสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

พระสาลียากรพิพัฒน์

(เฉลิม บุญ – หลง)

ณ เมรุวัดมกุฎกษัตริยาราม

๕ พฤศจิกายน ๒๔๙๕

(สำเนา)

ทำเนียบรัฐบาล

๑๗ มิถุนายน ๒๔๙๕

เรียน พลตรี วิบูลชีพ บุญ-หลง

ด้วยได้ทราบข่าวอันเศร้าสลดว่า พระสาลียากรพิพัฒน์ (เฉลิม บุญ-หลง) บิดาของท่านได้ถึงแก่กรรมด้วยโรคชราที่ศิริราชพยาบาล เมื่อวันที่ ๑๖ เดือนนี้ ผมจึงขอแสดงความเสียใจในการที่ต้องสูญเสียผู้เป็นที่รักและเคารพยิ่งในครอบครัวของท่านมา ณ ที่นี้ด้วย ขอวิญญาณอันบริสุทธิ์ของพระสาลียากรพิพัฒน์ จงสู่สุคติภพตามสมควรแก่วิสัย

ในการจัดการศพท่านผู้ล่วงลับนี้ หากมีสิ่งใดที่ผมควรจะแบ่งเบาภาระกิจของท่านได้ประการใด ขอได้กรุณาแจ้งให้ทราบด้วย ผมยินดีรับเป็นธุระช่วยเหลือในภาระนั้น ๆ ทุกประการ.

รักและนับถือ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม.

(ป. พิบูลสงคราม)

(สำเนา)

บ้านชิดลม

วันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๙๕

เรียน พลตรี วิบูลชีพ บุญ-หลง ที่เคารพรักยิ่ง

ในวาระที่คุณหมอที่รักได้สูญเสีย คุณพ่อที่เคารพยิ่งไปครั้งนี้ ผมทั้งสองมีความเสียใจด้วยเป็นอย่างยิ่ง และขอรับร่วมในความเศร้าสลดใจมา ณ ที่นี้ด้วย. ขอให้ท่านได้ไปสู่สุคติในสัมปรายภพทุกประการ ผมทั้งสองขอมอบทรัพย์เล็กน้อยมาร่วมการกุศลด้วย กรุณาได้รับไว้ด้วย.

แม้มีสิ่งใด ๆ ที่ผมจะช่วยได้ กรุณาแจ้งให้ทราบด้วย ผมจะยินดีมาก.

เคารพรักยิ่ง

จอมพล ป. พิบูลสงคราม.

ละเอียด พิบูลสงคราม.

คำนำ

พระมหาอำพัน อาภรโณ ได้มาแจ้งความประสงค์จะพิมพ์หนังสือเทศนาวชิราสูตร ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย ญาณวรเถระ สมเด็จพระอุปัชฌาย เรียบเรียงไว้ และได้เคยพิมพ์แล้ว เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณพระสาลียากรพิพัฒน์ ผู้เป็นคุณโยมผู้ชาย ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม เพราะหนังสือเล่มนี้มีความเกี่ยวข้องกับคุณพระอยู่มาก ดังจะได้กล่าวต่อไป และเป็นเรื่องที่มีสาระสำคัญอย่างยิ่ง สมควรจะแจกให้เป็นประโยชน์แพร่หลาย ข้าพเจ้าจึงถวายโมทนาสาธุการด้วย แม้ท่านทั้งหลายที่ได้รับไปอ่านพิจารณาดู ก็คงจะโมทนาสาธุการด้วยเช่นเดียวกัน

คุณพระสาลียากรพิพัฒน์ ได้ป่วยด้วยโรคCarcinoma of Prostate ไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช เป็นเวลานานประมาณ ๒ ปี เพราะใกล้กับนายแพทย์ผู้รักษา บุตรธิดาของคุณพระต่างก็ได้เปลี่ยนวาระไปเฝ้าพยาบาลดูแลอยู่มิได้ขาด เช่นเดียวกับเมื่อคุณพระป่วยอยู่ที่บ้าน ด้วยอำนาจความรู้สึกกตัญญูกตเวทิตาในท่านผู้เป็นบิดาอย่างแรงกล้า มิได้เห็นแก่ความลำบากเหนื่อยยากประการไร ยอมสละทั้งกำลังกาย กำลังทรัพย์ แลแม้เลือดเนื้อ บุตร ๒ คนผู้มีโลหิตอยู่ในประเภทเดียวกัน ได้ยอมสละโลหิตของตนเข้าช่วย บุตรธิดาได้กระทำแล้วทุกประการ ด้วยหวังจะให้คุณพระมีอายุสังขารสืบต่อไปได้อีก เพราะการป่วยครั้งนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตครั้งสุดท้ายของท่านผู้ให้กำเนิดเกิด

เถ้าของตน ๆ นับว่าได้บำเพ็ญแล้วซึ่งความดียิ่งส่วนมาตาปิตุอุปัฏฐานอันเป็นมงคลสูงสุด อำนวยความเจริญสุขสวัสดิ์แก่ผู้ที่บำเพ็ญทั้งชื่อว่าได้อุปัฏฐากบำรุงท่านผู้เป็นพระอรหันต์ของตนๆ อันจักอำนวยผลอานิสงส์ให้เท่ากับได้กระทำแล้วแก่องค์พระอรหันต์อีกสถานหนึ่งด้วย คุณพระสาลียากรพิพัฒน์ เป็นผู้เคารพนับถือเลื่อมใสในเจ้าพระคุณสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ยิ่งนัก บุตรคุณพระได้มีความเลื่อมใสอุปสมบทในสำนักของท่านถึง ๕ คน ท่านเองก็เมตตากรุณาคุณพระมาก เวลาป่วยอยู่ที่โรงพยาบาลก็ถามถึงเนือง ๆ และได้อุตส่าห์ไปเยี่ยมเยียนให้โอวาทสั่งสอนธรรมความจริง อันเป็นยอดโอสถทำคุณพระให้แช่มชื่นเบิกบานใจ ท่านเคยบอกพระมหาอำพันว่า เวลาสวดมนต์ไหว้พระเช้าเย็นท่านได้แผ่ส่วนกุศลไปถึงคุณพระด้วย เมื่อคราวท่านเองอาพาธหนักครั้งสุดท้าย พระมหาอำพันได้มาถวายการอุปัฏฐาก ท่านยังรำลึกได้และถามถึงคุณพระอีก จึงนับว่าท่านเมตตากรุณาคุณพระมากอยู่ ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยคุณธรรมความดีของคุณพระนั่นเอง คุณพระได้เป็นผู้เข้าวัดให้ทานรักษาศีลฟังธรรมประพฤติปฏิบัติมาช้านาน วันพระมาวัดแล้วมักจะค้างอยู่กับพระมหาอำพันผู้เป็นบุตรเสมอ โดยปกติวันโกนพระมหาอำพันก็ได้ไปเทศนาให้ฟังเป็นนิตย์ ถ้าได้พบเห็นข้อธรรมหรือเทศนาแปลก ๆ ก็มักจะนำเอาไปให้หรืออ่านให้ฟัง เพื่อเป็นทางสนับสนุนข้อปฏิบัติ จัดว่าได้สนองพระคุณด้วยปฏิการอันสูงสุดของผู้ที่อยู่ในเพศบรรพชิต ซึ่งจูงจิตต์ของบิดามารดาให้ปลาบ

ปลื้มยินดีส่วนหนึ่งแล้ว เวลาคุณพระไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลก็เที่ยวไปเที่ยวมาไม่ขาด ฝนตกฟ้าร้องก็มิได้คำนึงถึง น่าเห็นใจแลโมทนาสาธุการ ในระยะนี้พระมหาอำพันเมื่อไปเฝ้าพยาบาลได้อ่านเทศนาข้อธรรมให้ฟังอยู่เสมอ วชิราสูตรที่จัดพิมพ์ขึ้นนี้ได้อ่านให้ฟังเป็นส่วนมาก เพราะเป็นสูตรที่มีสาระสำคัญอย่างยิ่ง ถ้าปฏิบัติพิจารณาตามไป วาสนาบารมีเต็มที่ ก็สามารถเข้าถึงความจริงขั้นสุดหลุดพ้นได้ เวลาก่อนจะดับจิตต์จากไปด้วยอาการอันสงบ คุณพระได้เห็นชายผ้ากาสาวพัสตร อันเป็นธงชัยเครื่องหมายพระอรหันต์ทั้งหลายของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้น อันได้เห็นมาแล้ว ๒๗ ปี เป็นครั้งสุดท้าย จิตต์ใจอยู่ในขอบเขตต์ของธรรม กับทั้งผลของสัมมาปฏิบัติที่ได้บำเพ็ญมาช้านานสถานสัมปรายภพคงเป็นสุคติเป็นแน่แท้

ก็แลวชิราสูตรนี้เป็นเรื่องของนางภิกษุณีวชิรา กล่าวคาถาตัดพ้อมาร คือความเห็นผิดว่ามีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ในกายนี้อันผิดจากความเป็นจริง ที่จริงมีแต่กองสังขาร คือสิ่งที่ผสมปรุงแต่งเป็นรูปเป็นนามขึ้นล้วน ๆ หามีสัตว์บุคคลตัวตนเป็นต้นไม่ แต่ที่เรียกว่าสัตว์บุคคลตัวตนชื่อนั้นชื่อนี้เป็นต้นนั้น เป็นเรื่องสมมติขึ้นใช้เรียกร้องรู้กันเท่านั้น ครั้นกระจายกองสังขารนี้ออกแล้ว จะหาสิ่งไรเป็นสัตว์เป็นคนเป็นตัวเป็นตนสักสิ่งเดียวไม่ได้เลย อุปมาเหมือนเมื่อคุมส่วนประกอบนั้น ๆ ของรถเข้าสำเร็จรูปแล้ว ก็สมมติเรียกว่ารถ แต่ครั้นกระจาย

ออกหมด ก็หาสิ่งไรเป็นรถไม่ได้ มีแต่ล้อบ้าง เพลาบ้างเป็นต้น ซึ่งเป็นส่วนประกอบย่อย ๆ ไปสิ้นฉะนั้น คาถาแสดงความจริงเช่นนี้ พระนาคเสนก็ได้นำไปเป็นข้อสาธก ประกอบคำวิสัชชนาปัญหาพญามิลินท์ในปุนหลัง ครั้งต่างซักไซ้ไล่เลียงว่าสิ่งไรเป็นพระนาคเสน และสิ่งไรเป็นรถทรง และตกลงกันว่า อาศัยสิ่งนั้น ๆ รวมเข้าเป็นร่างกาย จึงสมมติเรียกรู้กันว่านาคเสน และอาศัยคุมส่วนนั้น ๆ ของรถเข้าสำเร็จรูป ก็สมมติเรียกร้องกันว่ารถ หาได้มีนาคเสนหรือรถปรากฏในแต่ละอย่างนั้นไม่.

อนึ่งเล่าอันที่จริง สิ่งที่ผสมขึ้นเป็นรูปเป็นนามแล้วนี้ คงอยู่ตามสภาพเดิมไม่ได้ มีแต่จะแปรไปเปลี่ยนไป สุดท้ายหมดกำลังก็ดับไปสิ้นไป เรียกว่า ทุกข์ ก็ทุกข์นั่นเท่านั้นแลเกิดขึ้น ทุกข์นั่นเท่านั้นแลตั้งอยู่ และเสื่อมสิ้นดับไป นอกจากทุกข์นี้แล้ว หามีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขาอะไรเกิดขึ้น ตั้งอยู่เสื่อมสิ้นดับไปไม่ เค้าความวชิราสูตรมีนัยสังเขปเช่นนี้ ชี้แสดงความจริงขั้นปรมัตถของพระพุทธศาสนา อันเราท่านทั้งหลายน่าจะเข้าถึง.

กุศลจริยาฝ่ายธรรมทาน ที่พระมหาอำพัน อาภรโณ ได้บำเพ็ญเป็นส่วนปฏิการสนองพระคุณ อุทิศส่วนบุญแด่คุณพระสาลียากรพิพัฒน์ ผู้เป็นคุณโยมผู้ชาย กับทั้งนางสาลียากรพิพัฒน์ผู้เป็นคุณโยมผู้หญิง ซึ่งได้ทำการฌาปนกิจศพ ณ ที่นี้ และในวารสมัยตรงกันกับวันนี้ เช่นเดียวกัน เมื่อ ๕ ปีล่วงมาแล้ว ย่อมจะเป็นอุปัตถัมภกปัจจัย

ประการหนึ่งซึ่งจักบันดาลดล ประสิทธิสัมฤทธิผล คือศิริสุขเกษม สำราญ และสิ่งที่ต้องประสงค์ทุกประการ แด่ท่านผู้มีพระคุณทั้งสอง โดยควรแก่สุคติสถานสัมปรายภพ สมเจตนาปรารภของภิกษุผู้เป็นบุตรนั้นทุกประการ แล ฯ

พระนิรันตรญาณมุนี
วัดเทพศิรินทราวาส

อุทิศแด่คุณพระสาลียากรพิพัฒน์

ความมีอายุยืนนานย่อมเป็นความปรารถนาของผู้ที่ยังไม่อยากตาย แต่เมื่อมีชีวิตมาได้นานและยิ่งนานเท่าใด ก็ใช่ว่าจะได้ประสบแต่ความสุขความชอบใจอันเป็นอิฏฐารมณ์อยู่ประจำเสมอก็หาไม่ ย่อมจะต้องมีความทุกข์ความไม่ชอบใจอันเป็นอนิฏฐารมณ์ เข้ามาแทรกเป็นยาดำอยู่ด้วยไม่มากก็น้อย เหตุนี้คนมีอายุน้อยก็มีทุกข์น้อย คนมีอายุมากก็มีทุกข์มาก อันเป็นไปตามส่วนสัมพันธ์ของเงื่อนไขแห่งความสุขและอายุเวลาที่มีอยู่ เปรียบเหมือนดวงตราก็ต้องมีด้านหลังที่อยู่ตรงข้ามกับด้านหน้า ดวงตรามีด้านหน้าเล็กด้านหลังก็เล็กตาม ดวงตรามีด้านหน้าใหญ่ด้านหลังก็ใหญ่ตาม จะหนีความเป็นธรรมดาในข้อนี้ไปไม่ได้ นอกจากจะพ้นจากโลกนี้ไป จะไปได้อย่างไรข้าพเจ้าก็ไม่ทราบ ที่ไม่ทราบเพราะยังอยากอยู่ในโลกนี้เท่า ๆ กับผู้ที่ทราบเหมือนกัน ถ้าข้าพเจ้ายังมีชีวิตเป็นหนุ่มอยู่ก็ไม่คิดเรื่องอย่างนี้ เพราะยังไม่มีความจัดเจนในวิถีแห่งชีวิต จะมาคิดก็ต่อเมื่อมีอายุล่วงความเป็นหนุ่มมาไกลแล้ว จึงเป็นความคิดที่ไม่ก้าวหน้าในทางคดีโลก ถ้าพูดอย่างภาษาสมัยใหม่ก็ต้องว่ามันต้องคิดบ้าง "ช่วยไม่ได้" ที่ต้องคิดเพราะข้าพเจ้าได้ประสบสิ่งที่ไม่ปรารถนาจะให้มีขึ้น ตามติด ๆ กันมาหลายครั้งในปีนี้ สิ่งที่ว่าคือความตายของผู้ที่ข้าพเจ้ามีความรักและ

ความเคารพนับถืออย่างสูง ในครั้งหลังที่สุดที่ผ่านมาแล้ว คือคุณพระสาลียากรพิพัฒน์ ซึ่งข้าพเจ้ามีความเคารพรักใคร่เสมอด้วยเป็นญาติผู้ใหญ่ เมื่อท่านมาจากไปเช่นนี้ ก็ย่อมรู้สึกเศร้าสลดและเสียใจเป็นธรรมดา มาบัดนี้บุตรธิดาคุณพระสาลียากรพิพัฒน์จะประกอบการกุศลทักษิณานุปทานเนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพของท่าน จึงขอให้ข้าพเจ้ามีหน้าที่เป็นผู้เขียนประวัติ เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ ข้าพเจ้ามีความยินดีเขียน เพราะเป็นโอกาสให้ข้าพเจ้าได้มีส่วนสำแดงปฏิการอันน้อยของตน เป็นเครื่องพลีบูชาคุณงามความดีของท่าน.

พระสาลียากรพิพัฒน์ (เฉลิม บุญ-หลง) ม.๓ ช.๔ ร.จ.พ. เกิดเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๑๑ เป็นบุตรของพระยาอาหารบริรักษ์ (นุด) ซึ่งเป็นบุตรเจ้าพระยาพลเทพ ฯ (หลง) ท่านพันคำเป็นมารดา เมื่อยังเยาว์วัยได้เข้าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังกับเจ้าจอมมารดาดวงคำ ซึ่งเป็นเจ้าจอมมารดาพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้านารีรัตนา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าประดิษฐาสารี เมื่อมีอายุสมควรแล้ว จึงออกจากพระบรมมหาราชวังไปศึกษาหนังสือไทยครั้งสุดท้ายกับพระญาณสมโพธิ วัดมหาธาตุ ฯ ถัดจากนั้นไปศึกษาวิชาภาษาอังกฤษ ณ โรงเรียนคริสเตียน ซึ่งสมัยนั้นตั้งอยู่ที่ตำบลสำเหร่ จังหวัดธนบุรี เมื่อศึกษาสำเร็จแล้วออกไปทำงานอยู่กับบริษัทวินด์เซอร์ หรือที่เรียกกันเป็นสามัญว่า ห้างสตา ต่อมาเมื่อพ.ศ. ๒๔๔๐ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นวิวิธวรรณปรีชา ทรง

เห็นว่าพระสาลิยากรพิพัฒน์ มีความรู้ภาษาอังกฤษ และมีความชำนาญในงานเกี่ยวกับการค้าต่างประเทศ จึงทรงชักชวนและทรงฝากพระสาลิยากรพิพัฒน์ให้เข้ารับราชการในกรมศุลกากร สมัยเมื่อพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าพร้อมพงศ์อธิราชเมื่อยังเป็นหม่อมเจ้าพร้อม ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมนั้น ในชั้นแรกพระสาลิยากรพิพัฒน์เป็นนายตรวจ มีอัตราเงินเดือน ๆ ละ ๘๐ บาท ซึ่งในเวลานั้นเมื่อคิดถึงค่าของเงินเพียงอัฐเดียวหรือเท่ากับ ๑ ๑/๒ สตางค์ ก็ซื้อก๋วยเตี๋ยวได้ชามหนึ่ง และมีปริมาณที่อยู่ในชามมากกว่าเดี๋ยวนี้ตั้ง ๒ – ๓ เท่า ผู้ที่ได้มีอัตราเงินเดือน ๆ ละถึง ๘๐ บาท จึงนับว่าเป็นอัตราที่สูงมากในสมัยนั้น.

ตำแหน่งนายตรวจคือที่เรียกกันในภาษาอังกฤษว่า Examining officer แต่เมื่อสมัยนั้นเรียกกันว่า tide–waiters คือผู้คอยน้ำขึ้น เพราะเรือบรรทุกสินค้าซึ่งมาจากต่างประเทศ จะผ่านสันดอนเข้ามาในกรุงเทพ ฯ ได้ก็เมื่อน้ำขึ้น เหตุนี้เจ้าพนักงานศุลกากรซึ่งมีหน้าที่ตรวจเรือและสินค้าจึงได้ชื่อว่า "ผู้คอยน้ำขึ้น" โดยเหตุที่ผู้ซึ่งมาติดต่อกับเจ้าพนักงานศุลกากร เป็นชาวต่างประเทศมีฝรั่ง แขก และจีนเป็นต้น แม้เอกสารต่าง ๆ ที่ยื่นต่อกรมศุลกากร เช่นใบขนสินค้าสำหรับยื่นเสียภาษีและรับเอาสินค้าไป ก็ยื่นเป็นภาษาอังกฤษ ยิ่งกว่านั้นถ้าเป็นพ่อค้าจีน ก็เขียนเป็นภาษาจีนกำกับมาอีกด้วย เหตุนี้เจ้าพนักงานศุลกากรจึงจำเป็นต้องรู้และพูดภาษาอังกฤษด้วย ในสมัยนั้นคนไทยที่รู้ภาษาอังกฤษยังมีจำนวนน้อย ไม่พอแก่ความต้องการของกระทรวง

ทะบวงกรม เมื่อความลำบากมีอยู่อย่างนี้ จึงจำเป็นต้องจ้างคนต่างชาติที่รู้ภาษาอังกฤษมารับราชการในกรมศุลกากร ในตำแหน่งนายตรวจ โดยให้เงินเดือนมีอัตราสูง คือขั้นต้น ๘๐ บาทเป็นพิเศษ เหตุนี้เจ้าพนักงานคอยน้ำชั้นหรือนายตรวจสินค้า จึงล้วนเป็นคนต่างชาติหรือครึ่งชาติฝรั่งทั้งนั้น และดูเหมือนพระสำลียากรพิพัฒน์เป็นคนไทยคนแรก ที่รับราชการในตำแหน่งนายตรวจกรมศุลกากร พวกชาวเรือต่างประเทศในสมัยนั้นส่วนมากชอบเสพสุราเป็นอาจิณ มิหนำซ้ำเมื่อขึ้นมาบนบก ลางคนก็เมามายจนครองสติไม่อยู่ อาละวาดเกะกะ เป็นเรื่องของสุรานารีมากกว่าอื่น เหตุนี้ในย่านที่เรือจอด จึงต้องใช้คนต่างชาติเป็นตำรวจรักษาความสงบ เพื่อให้ขนมพอสมกับน้ำยา ส่วนพวกนายตรวจศุลกากรซึ่งล้วนเป็นคนต่างชาติ เมื่อเลิกงานแล้วโดยมากก็มีลักษณะอาการอันคล้ายคลึงกัน เมื่อสิ่งแวดล้อมเป็นอย่างนี้ มีใครบ้างที่เป็นนายตรวจศุลกากรจะไม่เป็นคนชอบเหล้า ถ้าไปออกนอกแนวคนเดียวก็ไม่สะดวกแก่การงานในหน้าที่ เพราะสิ่งทั้งหลายจะสำเร็จกันได้ง่ายก็ด้วยกินเลี้ยงกินเหล้าร่วมกัน เดี๋ยวนี้ก็ยังเป็นเช่นนั้น เหตุนี้พระสำลียากรพิพัฒน์เมื่อครั้งยังเป็นนายตรวจจึงเป็นผู้ที่ยกเว้นจากเรื่องนี้ไปไม่ได้ เพราะด้วยความจำเป็นและสิ่งแวดล้อมบังคับ สิ่งใดถ้าทำหรือประพฤติซ้ำ ๆ จนเกิดความเคยชินเสียแล้ว แม้จะรู้ว่าสิ่งนั้นไม่ดี แต่ก็ละทิ้งได้ยาก นอกจากผู้เคยชินมีใจเข้มแข็ง พระสำลียากรพิพัฒน์แม้เป็นผู้เคยชินกับสุรามาแต่

หนุ่ม ต่อมาไม่ช้าเมื่อได้เลื่อนตำแหน่งจากนายตรวจมาเป็นสารวัตรใหญ่ฝ่ายขาออก ซึ่งเป็นหัวหน้าควบคุมเสมียนพนักงานเป็นจำนวนมาก พระสำลียากรพิพัฒน์ก็สละทิ้งความเคยชินที่กล่าวมาข้างต้นได้เด็ดขาด ข้อนี้เป็นนิทัศนอุทาหรณ์อย่างดีแก่คนรุ่นหลังว่า ผู้ได้รู้ว่ามีสิ่งที่ไม่ดีอยู่ในตน แต่สามารถขจัดทิ้งเสียได้เด็ดขาด ผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีใจเข้มแข็งเป็นผู้ชนะแล้ว ผลที่ได้คือความเจริญและความผาสุกในชีวิต และได้รับสรรเสริญเคารพนับถือจากสาธุชน ดังมีอยู่ในชีวประวัติของพระสำลียากรพิพัฒน์ ที่กล่าวมาข้างต้นนั้น.

อาศัยคุณงามความดีและความสามารถในหน้าที่ราชการ พระสำลียากรพิพัฒน์จึงได้เลื่อนตำแหน่งหน้าที่มาเป็นลำดับ จากนายตรวจท่ามาเป็นนายด่านศุลกากรเกาะสีชัง ผู้ช่วยสารวัตรใหญ่ฝ่ายขาเข้าและสารวัตรใหญ่ฝ่ายขาออก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ในระยะนี้ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น หลวงสมบัติธัญญผล แล้วต่อมาไม่ช้าก็ได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระสำลียากรพิพัฒน์ และในที่สุดได้รับเลือกสรรทางราชการให้ดำรงตำแหน่งหน้าที่สารวัตรใหญ่ ฝ่ายขาเข้าและขาออกรวมกัน อันเป็นตำแหน่งสูงสุดในกรมศุลกากรตำแหน่งหนึ่งรองจากอธิบดี ผู้ที่ได้รับราชการในตำแหน่งนี้เดิมเป็นฝรั่ง ด้วยหาข้าราชการที่เป็นไทยซึ่งมีความสามารถในหน้าที่นี้ได้ยาก ด้วยเป็นหน้าที่ซึ่งต้องรับผิดชอบ และติดต่อกับคนอื่นมากชั้นหลายภาษา พระสำลียากรพิพัฒน์เป็นข้าราชการไทยคนแรก ที่ได้รับราชการใน

ตำแหน่งนี้ ควรนับว่าเป็นเกียรติ พระสำลียากรพิพัฒน์รับราชการในตำแหน่งนี้จนมีอายุเข้าปัจฉิมวัยได้ ๖๓ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ จึงได้ออกจากราชการรับพระราชทานเบี้ยบำนาญฐานสูงอายุ ในระหว่างยังรับราชการอยู่พระสำลียากรพิพัฒน์ ได้จัดตั้งโรงเรียนสอนหนังสือขึ้นที่บ้าน เพื่อให้บุตรหลานของญาติมิตรและชาวบ้านในละแวกบ้านนั้นได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียนความรู้ เพราะสมัยโน้นยังไม่มีโรงเรียนแพร่หลายเหมือนทุกวันนี้ การจัดตั้งโรงเรียนและหาครูผู้รู้มาให้การศึกษาแก่เด็ก จึงจัดว่าเป็นงานกุศลพึงบำเพ็ญ โรงเรียนที่พระสำลี-ยากรพิพัฒน์ตั้งนี้เลิกไป เมื่อได้มีการจัดตั้งโรงเรียนกันแพร่หลายทั่วถึงกันแล้ว งานอีกอย่างหนึ่งที่พระสำลียากรพิพัฒน์จัดตั้งขึ้น คืองานสงเคราะห์เพื่อนข้าราชการในกรมศุลกากรเกี่ยวกับความตาย ดังที่จัดทำแพร่หลายกันอยู่ในเวลานี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่างานชนิดนี้ กรมศุลกากรมีมาก่อนกรมอื่น ๆ เพราะจัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ ๕๐ ปีกว่าที่ล่วงมานี้ และวิธีดำเนินงานก็ไม่ได้มีข้อบังคับอย่างใด ๆ ถ้ามีใครตายเราก็สมัครใจช่วยกันออกเงินมีส่วนเท่า ๆ กัน เป็นอย่างช่วยกันทำศพให้ ต่อมาพระสำลียากรพิพัฒน์โอนภาระอันนี้ให้ข้าพเจ้าจัดทำสืบต่อจากท่าน กิจการได้เจริญต่อมา จนเมื่อข้าพเจ้าออกจากราชการไปแล้วไม่ช้า กิจการนี้ก็ต้องเลิกล้มไปเองเพราะขาดผู้เอาใจใส่ที่จะสืบต่อ ที่เป็นเช่นนี้จะโทษใครไม่ได้ ต้องโทษจากเหตุการณ์ที่เป็นไปในสมัยนั้นซึ่งอยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ.

พระสาลียากรพิพัฒน์ เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ข้าพเจ้าใช้คำว่าเป็นพิเศษ เพราะเมื่อพระสาลียากรพิพัฒน์นั้นมีอายุย่างเข้ามัชฌิมวัย ก็สละทิ้งชีวิตของคนหนุ่มได้อย่างเด็ดขาด แล้วหันมาปฏิบัติธรรมได้อย่างเคร่งครัด ข้าพเจ้าจำได้ว่าในเวลาค่ำทุกวันอุโบสถ พระสาลียากรพิพัฒน์เป็นต้องนิมนต์พระธรรมกถึกมาเทศน์ที่บ้าน และในเทศกาลออกพรรษา ก็เป็นหัวหน้าชักชวนญาติมิตรและเพื่อนข้าราชการร่วมกัน ทอดกฐินสามัคคี ประพฤติเช่นนี้ต่อเนื่องกันมาหลายปี เมื่อพระสาลียากรพิพัฒน์ออกจากราชการแล้ว ก็ไปถือศีลฟังเทศน์ที่วัดทุกวันพระไม่มีขาดและใช้เวลาว่างศึกษาและอ่านหนังสือเกี่ยวกับธรรมะ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าท่านถือศีล ๘ ในวันอุโบสถด้วย เพราะบางวันพระที่ข้าพเจ้าพบท่านได้เชิญรับประ-ทานอาหารกลางวัน ท่านก็ขอตัวว่ารับประทานไม่ได้ และเมื่อพบปะสนทนากัน เรื่องที่ท่านสนใจก็คือธรรมะ สรุปได้ว่าพระสาลียากรพิพัฒน์เป็นผู้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอันแท้จริง ประพฤติและปฏิบัติอย่างเคร่งครัดได้ด้วย.

มีผู้พูดมาเข้าหูข้าพเจ้าว่า คนแก่เป็นคนสิ้นคิดทำอะไรกับเขาไม่ได้ก็หันเข้าวัด อันที่จริงคนแก่ก็เคยผ่านชีวิตมาแล้วจนจัดเจนทุกระยะทุกวัย ที่ว่าทำอะไรกับเขาไม่ได้นี้ก็จริง จะให้คนแก่ทำอะไรเหมือนกับคนหนุ่มคนสาวจะได้ที่ไหน ถ้าทำก็เป็นผีนไม่รู้เท่าของสังขาร ชีวิตที่มีแต่วิ่งเรื่อยไม่มีหยุดพักและวิ่งไปไหนก็ไม่ทราบ ก็

เป็นชีวิตที่ไม่มีจุดหมายปลายทาง เมื่อชีวิตได้กระทำหน้าที่ตามที่ธรรมชาติเรียกร้องสำเร็จแล้ว ขืนทำต่อไปก็เหมือนกับตัวละครที่ออกมาเล่นไม่มีเวลาเข้าโรง แล้วตัวละครที่ยังไม่เคยออกโรงจะออกมาเต้นรำได้อย่างไร ตัวละครที่ออกมารำแม้ยังไม่ถึงกำหนดจะเข้าโรง ถ้ารำนาน ๆ ก็ต้องมีตัวตลกออกมาเล่นขัดจังหวะไว้ พอให้ตัวละครที่รำมีเวลาพักบ้าง ถ้าไม่มีพักเสียเลยก็หมดกำลัง ละครโรงนั้นก็เล่นต่อไปไม่ได้ คนดูก็ชวดได้ดูของดี ๆ ที่ละครตัวใหม่ ๆ ซึ่งยังไม่เคยออกโรงจะออกมาแสดงบทบาทอวดให้เห็น.

พระสาลียากรพิพัฒน์ มีบุตรธิดาเท่าที่ยังมีชีวิตอยู่รวม ๑๓ คน คือ:—

๑. พระยาประมวญวิชาพูล (วงศ์ บุญ--หลง)
๒. พระศรีพลพัทธ์ (อรุณ บุญ--หลง)
๓. นายทวีสวัสดิ์ บุญ--หลง
๔. พลตรีวิบูลชีพ บุญ--หลง
๕. พระมหาอำพัน บุญ--หลง
๖. นายศิระประภา (สำคัญ) บุญ--หลง
๗. นายปพาฬ บุญ--หลง
๘. สาหรี บุญ--หลง
๙. กุลยา บุญ--หลง
๑๐. นายอุดม บุญ--หลง
๑๑. ดวงตา บุญ--หลง

๑๒. นายครุณรัตน์ บุญ-หลง

๑๓. นิลประไพ บุญ-หลง

พระสาลียากรพิพัฒน์ แม้เป็นผู้มีบุตรธิดาเป็นจำนวนค่อนข้างมาก แต่ก็ได้เอาใจใส่อบรมลูกให้มีวิชาความรู้และตั้งอยู่ในทางสัมมาปฏิบัติ ต่างมีหลักฐานตั้งมั่นด้วยกันทุกคน คุณของมารดาบิดาที่มีแก่ลูกอย่างใหญ่หลวง ก็เพราะลูกจะเจริญวัยเติบโตมาได้ จนมีหลักฐานมั่นคงในชีวิต ก็เนื่องด้วยมีผู้อุปถัมภ์ คือมารดาบิดาค้ำจุนมาก่อน หน้าที่ของลูกที่จะฉลองพระคุณท่าน ก็ด้วยการบำเพ็ญตนเป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมที่โลกสรรเสริญ และปฏิบัติพยาบาลท่านเมื่อป่วยไข้ได้ทุกข์ เมื่อท่านตายไป ก็จัดการปลงศพท่านและประกอบการกุศลเป็นทักษิณานุปทานอุทิศแก่ท่านตามประเพณี แล้วบำเพ็ญคุณงามความดีต่อไป คุณธรรมตามที่กล่าวมานี้ บุตรธิดาของพระสาลียากรพิพัฒน์ก็ได้สำแดงให้เห็นมาแล้ว กล่าวคือเมื่อพระสาลียากรพิพัฒน์ล้มเจ็บลง ต้องไปรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราชเป็นเวลานานนับตั้ง ๒ ปี บุตรธิดาก็ได้เอาใจใส่ดูแล ผลัดเปลี่ยนกันไปเฝ้าปฏิบัติด้วยกตัญญูกตเวที ธรรมดาผู้นอนเจ็บมานาน ย่อมเป็นที่เบื่อหน่ายแก่ผู้พยาบาล ดั่งในคำกล่าวของจีนว่า "เจ็บนานลูกหลานหายกตัญญู" แต่คำกล่าวนี้จะนำมาใช้กับบุตรธิดาของพระสาลียากรพิพัฒน์หาได้ไม่ เพราะต่างก็ได้ทำหน้าที่ของตนฉลองพระคุณท่านตลอดมาโดยไม่ย่อท้อ จนถึงวัน

ที่ท่านถึงแก่กรรมไปเมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๙๕ รวมอายุได้ครบ ๘๔ ปีพอดี.

พระสาลียากรพิพัฒน์เป็นผู้ได้ทำหน้าที่แห่งผู้ที่เกิดมาดีแล้ว เป็นผู้มาดีและไปดี มาดีเพราะเป็นผู้มีคุณธรรมความดีติดตัวมาด้วย ไปดีเพราะเป็นผู้สามารถมอบคุณธรรมนี้ในเมื่อตายไปแล้ว ให้ไว้เป็นมรดกของผู้เป็นทายาทซึ่งมีหน้าที่จะต้องรับแล้วสืบต่อ แล้วทำให้สิ่งเหล่านี้เจริญงอกงามเป็นวัฒนาต่อไป ด้วยประการฉะนี้.

เสฐียรโกเศศ

๕ ต.ค. ๙๕

วชิราสูตร

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ ทุกฺขํ ติฏฺฐติ เวติ จ
นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌตีติ.

บัดนี้จะวิสัชชนา พระธรรมเทศนาวชิราสูตร เพื่อเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตทั้งคฤหัสถ์ พระธรรมเทศนานี้สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อลงเป็นศีลสมาธิปัญญา อันเป็นมรรค-สามัคคี ในคาถานี้แสดงแต่ปัญญา เพราะนางวชิราภิกษุณีมีศีลสมาธิเป็นภาคพื้นอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาโดยปัญญาเข้าด้วย ก็เป็นมรรคสามัคคี สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงมรรคเป็นอเนกนัย เช่นในมัคควิภังคสูตร ทรงแสดงพร้อมทั้งศีลสมาธิปัญญา ถางแห่งผู้รับเทศนาได้บำเพ็ญศีลเป็นภาคพื้นอยู่แล้ว พระองค์ก็ทรงแสดงมรรค เฉพาะแต่สมาธิแลปัญญา ดังพระบาลีว่า เทฺว ธมฺมา อภิญฺญาภาเวตพฺพา สมโถ จ วิปสฺสนา จ ธรรม ๒ อย่าง ได้แก่สมถะคือสมาธิ ๑ วิปัสสนา คือปัญญา ๑ อันผู้ปฏิบัติควรทำให้มีให้เป็นด้วยปัญญาอันยิ่ง ถางแห่งผู้ฟังอบรมศีลสมาธิได้แล้ว พระองค์ก็ทรงแสดงมรรคเฉพาะแต่ปัญญาอย่างเดียว ดังบาลีติลักขณคาถาว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

แปลว่า เมื่อใดสาธุชนเห็นชัดด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง เมื่อนั้น ย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ความที่เห็นชอบด้วยปัญญาแล้วเบื่อหน่ายนั้น เป็นมรรคคือทางแห่งวิสุทธิ ความหมดจดวิเศษ.

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

แปลว่า เมื่อใด สาธุชนเห็นชัดด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ทนไม่ได้ เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์. ความที่เห็นชอบด้วยปัญญาแล้ว เบื่อหน่ายนั้น เป็นมรรคคือทางแห่งวิสุทธิความหมดจดวิเศษ.

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

แปลว่า เมื่อใด สาธุชนเห็นชัดด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ความเห็นชอบด้วยปัญญาแล้วเบื่อหน่ายนั้น เป็นมรรคคือทางแห่งวิสุทธิ ความหมดจดวิเศษ ดังนี้.

คาถาวชิราภาษิตนี้แสดงปัญญา มาในวชิราสูตร ในภิกขุนีสังยุตต์ แห่งสังยุตตนิกายสคาถวัคมีคำว่า เอวมฺเม สุตํ เป็นต้น แปลว่า ข้าพเจ้า ได้สดับอย่างนี้ สมัยหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่วัดเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกคฤหบดี

ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า นางวชิราภิกขุนีครองผ้าเข้าไปกรุงสาวัตถี เพื่อบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตเวลาเที่ยงแล้ว เข้าไปป่าชัฏ นั่งพักกลางวันที่โคนไม้ต้นหนึ่ง ลำดับนั้นมารใจบาปอยากจะทำให้นางวชิราภิกขุนี เกิดความกลัวหวาดหวั่นขนลุกขนชันแล้วเลิกจากสมาธิและปัญญาเสีย เข้าไปใกล้นางแล้วกล่าวคาถาแปลความว่า สัตวโลกนี้ใครสร้าง ใครทำ เกิดขึ้นเมื่อไร จะดับไปเมื่อไร ครั้งนั้นนางวชิราภิกขุนีคิดว่า เออนี่ใครหนอ คนกล่าวคาถานี้เป็นมนุษย์หรืออมนุษย์ นางคิดได้ว่า อ้อ นี่เป็นมารใจบาป อยากจะทำเราให้เกิดความกลัวหวาดหวั่นขนลุกขนชันแล้วเลิกจากสมาธิและปัญญาเสีย ครั้นนางรู้ว่า นี่มารใจบาปแล้ว จึงกล่าวตอบมารด้วยคาถาว่า **กินฺนุ สตฺโตติ ปจฺเจสิ** เป็นอาทิ เนื้อความตั้งแต่ต้นจนถึงที่นี้ ในบาลีแสดงเป็นปุคคลาธิฏฐาน เช่นมารนั้น ก็แสดงเป็นเทวบุตรองค์หนึ่งมาผจญนางวชิราภิกขุนี ถ้าถอดใจความแสดงโดยธรรมาธิฏฐาน มารนั้นก็ได้แก่กิเลสมารนั่นเอง แลลูกสาวของมาร ๓ คน ก็ชื่อ ตัณหาคน ๑ ราคาคน ๑ อรดีคือริษยาคน ๑ ล้วนแต่ชื่อกิเลสทั้งสิ้น จึงได้ความสันนิฏฐานเห็นชัดว่ามารนั้นก็คือกิเลสนั่นเอง ไม่ใช่เทวบุตร แสดงโดยธรรมาธิฏฐานมีเนื้อความดังต่อไปนี้.

นางวชิราภิกขุนีอยู่ในที่วิเวกเงียบสงัดชรอยจะนึกขึ้นว่า สัตวโลกนี้ใครสร้าง ใครทำ เกิดขึ้นเมื่อไร จะดับไปเมื่อไร ดังนี้ก่อน

แล้ว จึงพิจารณาว่า ก่อนแต่ตนยังไม่มีศรัทธาเลื่อมใสตั้งใจปฏิบัติ มีความเห็นผิดว่า มีสัตว์ คน ตัว ตน เรา เขา หลงยึดถือไป ตามสมมติในโลก ภายหลังได้ฟังคำสอน พิจารณาเห็นว่าไม่เป็นจริง อย่างนั้น จึงได้กล่าวคาถาประพันธ์พ้อต่อว่าตัวเองว่า

กินฺนุ สตฺโตติ ปจฺเจสิ　　　มาร ทิฏฺฐิคตํ นุ เต
สุทฺธสงฺขารปุญฺโชยํ　　　นยิธ สตฺตูปลพฺภติ

ท่านเชื่อว่าสัตว์มีหรือ เฮ้ย กิเลสมาร นั่นเป็นความเห็นผิดของ เจ้ามิใช่หรือ กองนี้เป็นแต่กองสังขารล้วนๆ หาสัตว์ในกองสังขาร ล้วนๆ นี้ไม่ได้ ดังนี้.

อธิบายว่า สังขาร คือสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นได้แก่สิ่งที่ผสมทั้ง หมด คือผสมทั้งสิ่งที่มีวิญญาณ ทั้งสิ่งที่ไม่มีวิญญาณ ล้วนมีการเกิด ขึ้นอย่าง ๑ เสื่อมสิ้นไปอย่าง ๑ ดับไปอย่าง ๑ ตกอยู่ในวิสัยของสังขต- ลักษณะเครื่องหมายของสังขาร ๓ อย่างนี้ทั้งนั้น ทั้งที่เป็นอย่างดี เป็น บุญกุศลตลอดจนมัคคจิตต์ ผลจิตต์ ทั้งที่เป็นอย่างกลาง ไม่เป็น บุญไม่เป็นบาป ทั้งที่เป็นอย่างต่ำ เป็นบาปเป็นอกุศล ย่อมเกิดขึ้น ปรากฏอย่าง ๑ ย่อมเสื่อมสิ้นแปรผันไปอย่าง ๑ ในที่สุดย่อมดับไป อย่าง ๑ เป็นอย่างนี้เหมือนกันหมด ทั่วทั้งโลกทั้งธรรม ไม่มีใครมี อำนาจบังคับบัญชา หรืออ้อนวอนขอร้องให้เป็นผิดจากความจริงทั้ง ๓ อย่างนี้ได้ มีแต่กองสังขารล้วนๆ เป็นกองๆ ดาดดื่นทั่วไปทั้งโลก ว่าโดยปรมัตถ ไม่มีสัตว์ คน ตัว ตน เรา เขา จะเลือกค้นหา

สักเท่าไร ก็หาไม่ได้ ไม่มีในกองสังขารล้วน ๆ นี้ มีแต่สมมติขันธ์ ๕ ว่า เป็นสัตว์ คน ตัว ตน เรา เขา คนนั้นคนนี้เท่านั้น นางวชิราภิกษุณี ประสงค์จะชี้ความจำเป็นในโลกที่ต้องสมมติว่า สัตว์ คน ผู้นี้ ผู้นั้น ในขันธ์ ๕ จึงจะพูดเจรจาปราศรัยเรียกร้องรู้กัน จึงกล่าวคาถาประพันธ์ที่ ๒ โดยความอุปมาอุปไมยว่า.

ยถา หิ องฺคสมฺภารา โหติ สทฺโท รโถอิติ
เอวํ ขนฺเธสุ สนฺเตสุ โหติ สตฺโตติ สมฺมติ

เหมือนอย่างว่า เพราะความพร้อมมูลของององค์อวัยวะของรถ จึงมีเสียงปรากฏเรียกว่ารถ ฉันใด เมื่อขันธ์ทั้งหลายยังมีอยู่ ก็ย่อมมีสมมติว่าสัตว์ ฉันนั้น.

อธิบายว่า เพราะความรวบรวมเครื่องรถทั้งหมด ควบคุมกันเข้าเป็นรถ จึงมีเสียงสมมติเรียกว่ารถ ฉันใด เมื่อขันธ์ ๕ รวมกันเข้าทั้งหมด จึงสมมติว่า มนุษย์ สัตว์ คนนั้น คนนี้ ชื่อนั้น ชื่อนี้ สำหรับเรียกร้องกัน ก็ฉันนั้น ถ้าแยกออกเป็นส่วน ๆ เช่นกง กำ ดุม คาน เพลา ทูบ ปแรก งอน เป็นต้น รถก็ไม่มี มีแต่เครื่องสัมภาระของรถต่าง ๆ กัน ฉันใด ถ้าสาธุชนพิจารณาด้วยปัญญาอันชอบตามความจริงว่า นั่นรูป นั่นเวทนา นั่นสัญญา นั่นสังขาร นั่นวิญญาณล้วนไม่เที่ยงทนอยู่ไม่ได้ เสื่อมสิ้นดับไป ไม่มีอำนาจบังคับบัญชาให้เที่ยง ไม่ให้เสื่อมสิ้นดับไปตามประสงค์ แลเห็นชัดว่าเป็นแต่ขันธ์ ๕ ล้วนๆ

ไม่ใช่สัตว์ คน ตัว ตน เรา เขา ไม่เป็นของเราของเขา ไม่เป็นเราเป็นเขา ไม่เป็นตัวของเราของเขา ตามความจริงก็ไม่มีสัตว์ คน ตัว ตน เรา เขา มีแต่ขันธ์อันหนึ่ง ๆ ล้วน ๆ ฉะนั้น.

นางวชิราภิกขุนีพิจารณาด้วยปัญญา เพิกถอนความจริงตามสมมติในโลกดังนี้แล้ว เห็นสภาวะธรรมที่เป็นจริงอยู่อย่างเดียว คือทุกขลักขณะเท่านั้นที่ทนต่อความเพ่งของบัณฑิต จึงกล่าวสุนทรภาษิตนิพนธคาถาที่ ๓ ซึ่งเป็นที่สุดว่า

ทุกฺขเมว หิ สมฺโภติ ทุกฺขํ ติฏฺฐติ เวติ จ

นาญฺญตฺร ทุกฺขา สมฺโภติ นาญฺญตฺร ทุกฺขา นิรุชฺฌติ

อันที่จริง ทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นเกิด ทุกข์อย่างเดียวเท่านั้นตั้งอยู่ และเสื่อมดับไป นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรดับ ดังนี้.

อธิบายว่า โดยความจริงตามพระไตรลักขณ์ ขันธ์ ๕ เป็นอนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง คือไม่มีเที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่มีคงทนถาวร ไม่มีตั้งอยู่เสมอทุกเมื่อ มีแต่ทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ขันธ์ ๕ เป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน ไม่มีของเรา ไม่มีเรา ไม่มีตัวของเรา มีแต่ทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ ซึ่งเป็นสภาพที่มีจริง ทนต่อความเพ่งด้วยปัญญาของบัณฑิต นางวชิราภิกขุนีจึงได้กล่าวสุภาษิตนิพนธคาถาที่สุดนี้ตามหลักฐานที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัส ๓ ติลักขณคาถาว่า

สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

แปลว่า เมื่อใดสาธุชน เห็นชัดด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดไม่เที่ยง เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ความที่เห็นชอบด้วยปัญญาแล้ว เบื่อหน่ายนั้น เป็นมรรคคือทางแห่งวิสุทธิความหมดจดวิเศษ.

สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

แปลว่า เมื่อใดสาธุชน เห็นชัดด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ ทนไม่ได้ เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ความที่เห็นชอบด้วยปัญญาแล้ว เบื่อหน่ายนั้น เป็นมรรคคือทางแห่งวิสุทธิความหมดจดวิเศษ.

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ
อถ นิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา

แปลว่า เมื่อใดสาธุชน เห็นชัดด้วยปัญญาว่า ธรรมทั้งหมดเป็นอนัตตา ไม่มีตัวตน เมื่อนั้นย่อมเบื่อหน่ายในทุกข์ ความที่เห็นชอบด้วยปัญญาแล้ว เบื่อหน่ายนั้น เป็นมรรคคือทางแห่งวิสุทธิความหมดจดวิเศษ ดังนี้.

ความใน ๓ คาถานี้ ข้อ ๑ เห็นสังขารทั้งหมดไม่เที่ยงชัด คือเที่ยงไม่มีจริงๆ เหมือนรอยเท้าไม่มีในอากาศฉะนั้น ก็เบื่อหน่ายใน

ทุกข์ ไม่ใช่เบื่อหน่ายในเที่ยงที่ไม่มี มีแต่ทุกข์ ข้อ ๒ เห็นสังขารทั้งหมดเป็นทุกข์ชัด ก็เบื่อหน่ายในทุกข์ เพราะทุกข์มีไม่หลบหนีทนต่อความเพ่ง ข้อ ๓ เห็นธรรมทั้งหมดว่า ตัว ตน สัตว์ คน ไม่มีจริง เหมือนอริยสมณะภายนอกพระพุทธศาสนาไม่มีฉนั้น ก็เบื่อหน่ายในทุกข์ ความเบื่อหน่ายนั้นเป็นเหมือนยาถ่ายโทษ คือความชอบ ความรัก ความยึด เมื่อไม่ชอบ ไม่รัก ไม่ยึดทุกข์ ก็พ้นทุกข์ เมื่อพ้นทุกข์หมดสิ้นเชิงแล้ว ก็เหลือแต่สุขส่วนเดียวไม่มีทุกข์เจือปนเลย ก็เป็นเอกันตบรมสุข คือสุขอย่างยิ่งส่วนเดียว.

วชิราสูตร พร้อมด้วยอรรถาธิบาย มีปริยายดังวิสัชชนามาด้วยประการฉนี้.

ร. พ. มหามกุฎราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๔๙๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร
ถนนพระสุเมรุ จังหวัดพระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา
พ.ศ. ๒๔๙๕